

УДК 338.12:339.13:633.17(477)

А. І. Камінська,
науковий співробітник, ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН, м. Київ

СТАН ВИРОБНИЦТВА ТА КОН'ЮНКТУРА РИНКУ ПРОСА В УКРАЇНІ

А. Kaminska,
research scientist, NSC "Institute of Agrarian Economics" NAAN, (Kyiv)

STATE OF PRODUCTION AND MARKET SITUATION OF MILLET IN UKRAINE

В статті наведено основні результати стану виробництва та кон'юнктури ринку проса в Україні за останні роки. Розраховано баланс попиту та пропозиції на даний вид продукції. Представлено динаміку цін та обсягів реалізації проса за маркетинговими каналами. Здійснено розрахунок економічної ефективності виробництва проса. Визначено проблеми, що виникли на цьому ринку та причини їх виникнення.

The article shows the main results of the state of production and market conditions of millet in Ukraine in recent years. Were calculated balance supply and demand for this type of product. Submitted the dynamics of prices and sales volumes for of millet marketing channels. Done calculation economic efficiency of millet production. Detected the problems encountered in this market and their causes.

Ключові слова: ринок проса, попит, пропозиція, ціна, експорт, економічна ефективність.

Keywords: market of millet, demand, proposition, price, export, economic efficiency.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Україна має великий потенціал сільськогосподарського виробництва, яке спроможне надати велику кількість якісної сировини для харчової та переробної промисловості. Крупа в харчовому раціоні людини складає від 8 до 13 % загального споживання зернових. В нашій державі, що характерно для небагатьох країн світу, споживаються круп'яні продукти, вироблені з широкого переліку зернових культур, а саме: з вівса, ячменю, пшениці, кукурудзи, гороху. В окремих випадках переробляють на крупи – сорго, чумизу, сочевицю та ін. Гречка, просо та рис – це основні круп'яні культури в Україні, так як основну масу зерна цих культур використовують для виробництва крупи.

Орієнтація сільськогосподарських підприємств до вирощування рентабельних зернових культур, а також олійних культур не сприяє збалансованому постачанню на ринок різноманітної продукції харчування. Як наслідок, останнім часом спостерігається недовиробництво окремих малорентабельних або збиткових сільськогосподарських культур, зокрема проса, що призводить до зниження їх пропозиції, появи ажіотажного попиту та стрімкого здорожчання товару.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідження вітчизняного та світового ринку проса відображено у працях багатьох вчених економістів-аграрників, таких як: О.В. Боднар, В.І. Бойко, М.В. Калінчик, С.М. Кваша, О.М. Шпичак та ін. Однак питання розвитку даного сегменту зернових культур потребують подальших наукових досліджень щодо його удосконалення й розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу та дослідження ринку проса в Україні, його поточної кон'юнктури та цінової ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Просо є другою за значимістю круп'яною культурою. Воно належить до дуже стародавніх культур. На думку багатьох дослідників, його культура відома понад 4 тисячі років. Великий знавець світової флори М.І. Вавілов вважав, що центром формування культури проса є Східна і Центральна Азія.

Академік П.М. Жуковський зазначає, що в найбільш стародавні часи просо вирощувалося в Китаї, про що свідчать як стародавні часописи, так і археологічні розкопки. Є також відомості про вирощування проса в стародавні часи в Монголії, Індії, Пакистані, Японії та інших країнах світу.

У середні віки культура проса в країнах Європи була досить поширена і мала велике продовольче значення. У XVI – XVII століттях з впровадженням у виробництво таких нових культур, як кукурудза, гречка, овес, картопля, посіви проса поступово скорочувалися. Особливо різко почали вони зменшуватися в другій половині XIX століття, а XX столітті внаслідок розширення посівів зернових і технічних культур просо зовсім втрачає своє господарське значення [1].

У наш час такій цінній круп'яній культурі приділяється недостатня увага, хоча просо характеризується високою посухостійкістю, що є досить позитивним при поступових змінах клімату протягом останнього десятиріччя. А також ця культура забезпечує досить стабільні врожаї у нашій зоні, не залежно від погодних умов, наприклад, на відміну від гречки [2].

За роки незалежності в Україні найбільше проса висівали в 2004 році – 376,50 тис. га; у 2000 році – 366,50 тис. га; у 1998 році – 266,30 тис. га; у 2003 році – 258,10 тис. га. Найменші його площі були у 2010 році – 85,30 тис. га та у 2013 році – 78,0 тис. га.

В розрізі категорій господарств помітна позитивна динаміка нарощування посівних площ у господарствах населення, їх частка в загальній площі посіву у 2013 році становила – 45,3 %, що майже в 2 рази більше, порівняно з 2010 роком (табл. 1).

Вирощуванням проса займаються не у всіх областях України, зокрема Чернівецька і Закарпатська області зовсім не висівають цю культуру. Найбільш придатними для вирощування проса є Степова і Лісостепова зона. За Даними Державного комітету статистики України у 2013 році найбільші валові збори отримали у Миколаївській області – 14,6 тис. тонн (14,3 % від загального обсягу виробництва), у Херсонській області – 12,2 тис. тонн (12,0 %), у Запорізькій і Дніпропетровській області по 10,3 тис. тонн (10,1 %) та у Харківській області – 10,1 тис. тонн (9,9 %).

Незначне виробництво зосереджено переважно в західних областях України, а саме в Івано-Франківській – 0,01 %, у Львівській, Рівненській і Волинській областях по 0,1 % та у Хмельницькій області 0,2 % в структурі валового збору проса за регіонами країни.

Таблиця 1.

Динаміка показників виробництва проса в розрізі категорій господарств в Україні

Показник	Рік

	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 у % до 2000
<i>Усі категорії господарств</i>									
Зібрана площа, тис. га	366,5	120,4	141,9	102,1	85,3	156,4	152,5	78,0	21,3
Валовий збір, тис. тонн	426,1	140,6	220,7	139,3	117,1	278,8	157,4	102,0	23,9
Урожайність, ц/га	11,6	11,7	15,6	13,6	13,7	17,8	10,3	13,1	112,9
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>									
Зібрана площа, тис. га	354,1	84,1	119,9	83,3	66,8	125,0	103,7	42,7	12,1
Валовий збір, тис. тонн	409,7	93,8	183,9	113,6	94,6	228,8	114,7	57,9	14,1
Урожайність, ц/га	11,6	11,2	15,3	13,6	14,1	18,3	11,1	13,6	117,2
<i>Господарства населення</i>									
Зібрана площа, тис. га	12,4	36,3	22,0	18,8	18,5	31,4	48,8	35,3	284,7
Валовий збір, тис. тонн	16,4	46,8	36,8	25,7	22,5	50,0	42,7	44,1	268,9
Урожайність, ц/га	13,2	12,9	16,8	13,7	12,2	16,0	8,7	12,5	94,7

Найвищу врожайність отримали аграрії Львівщини, Вінниччини, Полтавщини, Черкащини та Сумщини від 17,9 ц/га до 29,6 ц/га, що підтверджує ще раз пристосованість культури проса до різних умов вирощування (рис. 1).

У структурі світового виробництва зерна просо займає шосте місце після кукурудзи, рису, пшениці, ячменю, сорго. Це обумовлюється насамперед особливостями культури – найбільшим коефіцієнтом розмноження, високим біологічним потенціалом продуктивності навіть при строгому самозапиленні, посухостійкістю, солевитривалістю, стійкістю до хвороб, слабкою реакцією на строки сівби [3].

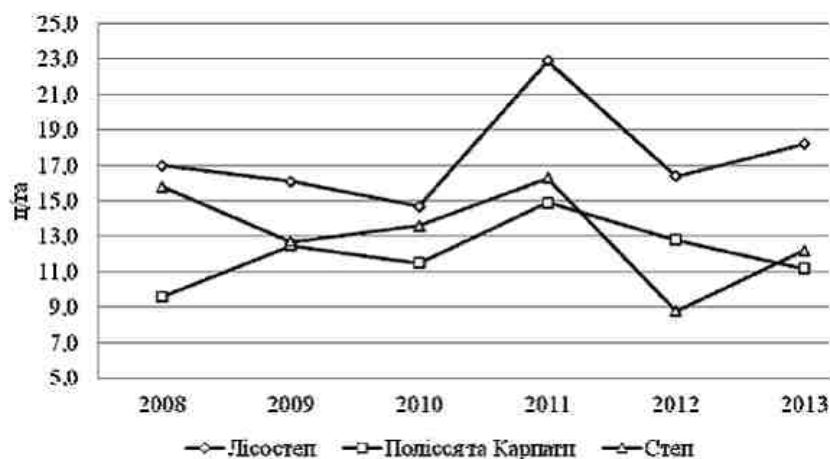

Рис. 1. Динаміка регіональної урожайності проса в Україні

Під посіви проса в світі відводять 31–36 млн га, з яких отримують 25–32 млн тонн зерна (рис. 2.). Найпотужніший виробник цієї культури – Індія. Зокрема, у 2013 році валовий збір проса склав 10,9 млн тонн або 36,5 % від загальносвітового виробництва. Серед основних світових виробників проса слід назвати Нігерію (16,7 %), Нігер (10,0 %) і Китай (5,4 %), але ці країни разом виробляють дещо менше, ніж Індія. Найвищу урожайність проса отримали в Китаї – 22,5 ц/га, Ефіопії – 18,7 ц/га, Нігерії – 13,2 ц/га, Індії – 11,9 ц/га та Непалі – 11,1 ц/га.

Відомо, що для сільськогосподарських підприємств важливим є реалізація продукції. Показники обсягів продажу в розрізі регіонів вказують, що найбільше проса в 2013 році реалізували в Запорізькій області – 12,4 тис. тонн, Харківській – 11,0 тис. тонн та Одеській області – 10,5 тис. т.

Найбільше проса реалізується за іншими каналами: від 51,5 тис. тонн у 2008 році до 80,2 тис. тонн у 2013 році. Питома вага цього каналу реалізації за аналізований період зростає на 9 % та у 2013 році становила 85 % від загального обсягу реалізації. Друге місце за обсягами реалізації належить ринку і власній торговельній мережі.

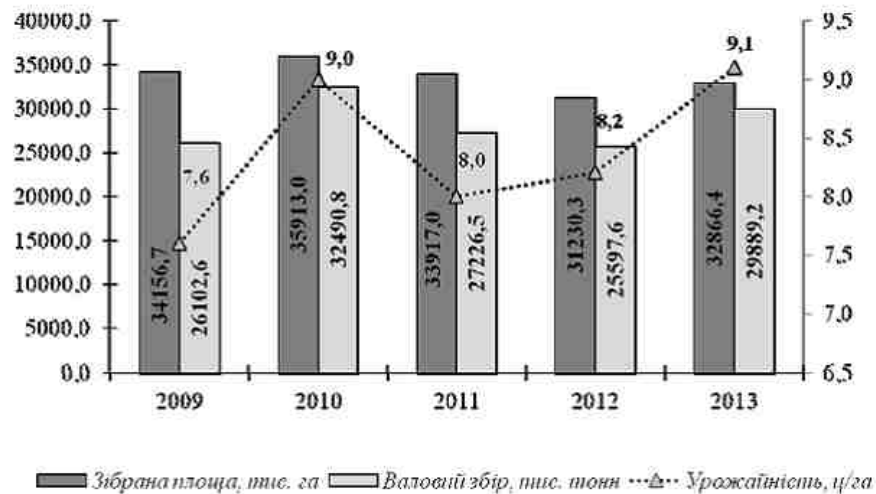

Рис. 2. Динаміка світового виробництва проса

Проте, відмітимо тенденцію до зменшення реалізації за цим каналом. Якщо, у 2008 році питома вага становила 17,2 % у загальній реалізації, то у 2013 році лише 10,5 %. Стабільною є реалізація переробним підприємствам, частка цього каналу реалізації за досліджуваній період коливалась в межах 2 % (табл. 2).

Аналіз балансу попиту і пропозиції проса в Україні показав, що пропозиція на даному ринку формується лише за рахунок внутрішнього виробництва, так як даний вид зернових не імпортується. Обсяги внутрішнього виробництва у 2012/13 МР склали 157 тис. тонн, що на 122 тис. тонн менше, ніж у попередньому році. Внаслідок цього загальна пропозиція зменшилась на 35 тис. тонн та склала 256 тис. тонн, враховуючи запаси на початок року у розмірі 99 тис. тонн.

У 2013/14 МР очікується зниження цього показника на 31 %, який становитиме 176 тис. тонн, що зумовлюється скороченням внутрішнього виробництва на 35 % до рівня 102 тис. тонн, та частково нівелюється значними перехідними запасами у обсязі 74 тис. тонн.

Таблиця 2.
Обсяги продажу зерна проса за каналами реалізації

Канали реалізації	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 у % до 2008
Продано – всього, тонн	67418	117293	114892	83031	117756	94513	140,2
<i>питома вага, %</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
у тому числі:							
переробним підприємствам	1283	1704	2212	1280	1695	1520	118,5
<i>питома вага, %</i>	<i>1,9</i>	<i>1,5</i>	<i>1,9</i>	<i>1,5</i>	<i>1,4</i>	<i>1,6</i>	<i>84,5</i>
населенню в рахунок оплати праці	960	1316	801	314	480	288	30,0
<i>питома вага, %</i>	<i>1,4</i>	<i>1,1</i>	<i>0,7</i>	<i>0,4</i>	<i>0,4</i>	<i>0,3</i>	<i>21,4</i>
пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв	2499	6232	4698	2982	8325	2549	102,0
<i>питома вага, %</i>	<i>3,7</i>	<i>5,3</i>	<i>4,1</i>	<i>3,6</i>	<i>7,1</i>	<i>2,7</i>	<i>72,8</i>
на ринку, через власні магазини, ларки, палатки	11626	20891	17065	8920	10661	9962	85,7
<i>питома вага, %</i>	<i>17,2</i>	<i>17,8</i>	<i>14,9</i>	<i>10,7</i>	<i>9,1</i>	<i>10,5</i>	<i>61,1</i>
за іншими каналами	51050	87150	90116	69535	96595	80194	157,1
<i>питома вага, %</i>	<i>75,7</i>	<i>74,3</i>	<i>78,4</i>	<i>83,7</i>	<i>82,0</i>	<i>84,8</i>	<i>112,1</i>

Загальний попит проса в 2012/13 МР склав 182 тис. тонн, що на 5 % менше, ніж у попередньому році. Обсяг споживання пшоняної крупи населенням залишається майже незмінним та у 2012/13 МР складає 95 тис. тонн, що в розрахунку на 1 особу становить 2,1 кг в рік. У 2012/13 МР зменшилися обсяги експорту проса, які склали 60 тис. тонн, що на 8 тис. тонн менше порівняно з попереднім роком, внаслідок чого частка експорту в загальному попиті сягнула 33 %.

У 2013/14 МР очікується зменшення загального попиту на 16 %, до 152 тис. тонн. Споживання населенням суттєво не зміниться та становитиме 90 тис. тонн, що в розрахунку на 1 особу складає 2,0 кг, а витрати на корм худобі та птиці зростуть на 25 % і складуть 25 тис. тонн. Передбачається зниження обсягів експорту на 63 %, очікуваний розмір яких складатиме 22 тис. тонн. У 2014/15 МР прогнозується збільшити виробництво проса до 133 тис. тонн, що дозволить збільшити обсяги його експорту до 25 тис. тонн (табл. 3).

Таблиця 3.
Баланс проса, тис. тонн [5]

Стаття балансу	Маркетинговий рік				
	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14 (попереднє)	2014/15 (прогноз)
Загальна пропозиція	132	291	256	176	157
Запаси на початок року	15	12	99	74	24
Виробництво	117	279	157	102	133
Імпорт	0	0	0	0	0
Загальний попит	120	192	182	152	135
Внутрішній попит	87	120	119	126	107

Особисте споживання населенням	71	90	95	90	85
Насіння	4	4	2	8	7
На корм худобі та птиці	12	25	20	25	15
Переробка на нехарчові цілі	0	1	2	3	0
Втрати	2	4	3	4	3
Експорт	31	68	60	22	25
Запаси на кінець року	12	99	74	24	22
<i>Споживання з розрахунку на 1 особу, кг</i>	<i>1,6</i>	<i>2,0</i>	<i>2,1</i>	<i>2,0</i>	<i>1,9</i>

Рівень функціонування ринку проса в Україні визначається також інтенсивністю експортних операцій. На основі статистичної інформації був проведений аналіз цін та обсягів реалізації проса на експорт. При цьому встановлено, що рівень ціни практично не залежав від обсягів експортованого зерна. Так, якщо у 2010-му році його було експортовано понад 50 тис. тонн за ціною 250,05 дол. США/тону, то у 2007 році зафіксовано найменший обсяг експорту проса на рівні 8,4 тис. тонн за найвищою ціною у 639,15 дол. США за 1 тону (рис. 3).

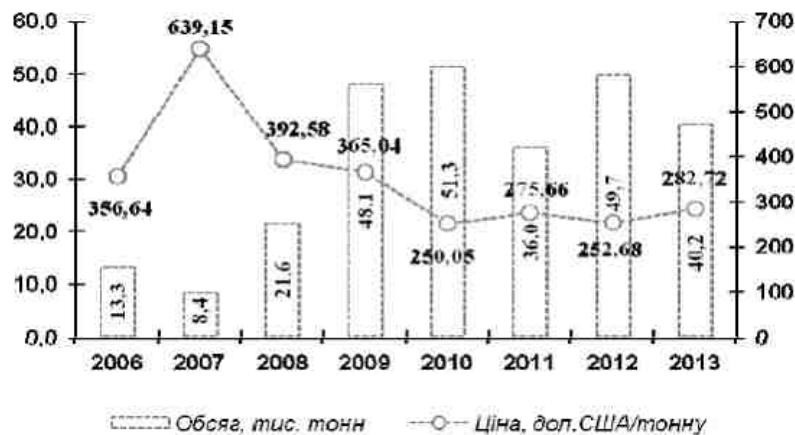

Рис. 3. Динаміка експорту зерна проса із України, тис. тонн

Відмічено суттєве зростання цін на просо, а саме у 2005 році середня ціна становила лише 295,4 грн/тону, а у 2011 році вона зросла в 5 разів і була зафіксована на позначці у 1540,5 грн/тону. У 2013 році середня ціна реалізації в Україні становила 1451,6 грн/тону, що на 20,8 % більше порівняно з попереднім роком, але на 5,8 % менше, ніж у 2011 році.

Результати дослідження зміни цін реалізації проса сільськогосподарськими підприємствами за маркетинговими каналами протягом 2007-2013 років показують однакову спрямованість зміни проте різну інтенсивність. Зокрема, найвище зростання ціни на дану продукцію порівняно з попереднім роком зафіксовано у 2007 році – від 1,9 раза – за реалізації пайовикам в рахунок орендної плати, до 2,5 раза – за іншими каналами (рис. 4).

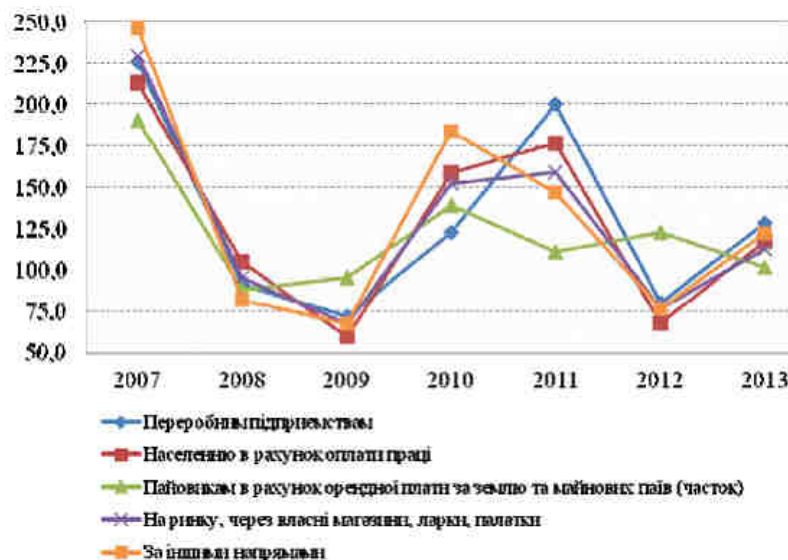

Рис. 4. Індекси цін реалізації проса сільськогосподарськими підприємствами за маркетинговими каналами, % (зміни до попереднього року)

Разом з тим, у 2009 році було зафіксовано зниження цін реалізації проса порівняно з попереднім 2008 роком. За реалізації переробним підприємствам ціна складала 71,8 % рівня минулого року, населенню в рахунок оплати праці – 59,5 %, пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнові паї – 95,1 %, на ринку, за реалізації через власну торговельну мережу – 67,2 %, за іншими каналами – 67,2 %.

В Україні цінова ситуація на ринку круп'яних культур має ще одну негативну ознаку, а саме, ціни значно коливаються в регіональному розрізі. У 2013 році за кращими цінами просо реалізували в Житомирській, Чернігівській та Черкаській областях – на 86,4 %, 59,6 % та 14,4 % відповідно. Найменші вони були в Івано-Франківській, Хмельницькій та Сумській областях.

Оцінюючи конкурентоспроможність круп'яних культур з позицій ціноутворення слід зазначити, що як завжди визначальним показником її оцінки є економічна ефективність виробництва.

За даними Державного комітету статистики України протягом 2009-2013 років економічні показники вирощування проса значно коливалися. Рівень собівартості 1 т зріс від 743,8 грн до 1385,6 грн. Несприятливими для вирощування проса виявилися 2009 та 2012 роки, коли рівень рентабельності був від'ємний. Проте, в 2013 році спостерігається незначне зростання цього показника до 3,0 % (табл. 4) [4].

Таблиця 4.
Показники економічної ефективності виробництва проса в Україні

Показник	Рік					2013 до 2009 (+, -)
	2009	2010	2011	2012	2013	
Повна собівартість 1 т, грн	743,8	932,6	1137,6	1356,7	1385,6	641,8
Середня ціна реалізації 1 т, грн	585,9	1034,9	1510,3	1186,6	1427,7	841,8
Прибуток (збиток) від реалізації 1 т, грн	-157,9	102,3	372,7	-170,1	42,1	200,0
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва, %	-21,2	11,0	32,8	-12,5	3,0	24,2

Висновки. Комплекс адміністративних та економічних заходів по регулюванню ринків соціально значущих продуктів харчування, які декларуються Урядом країни, в цілому може забезпечити стабілізацію виробництва і споживання круп'яних культур на рівні, що повністю гарантує продовольчу безпеку держави. Зокрема, позитивну роль повинні відіграти такі регуляторні заходи, як товарні та фінансові інтервенції держави на ринку продуктів споживання, введення адресних дотацій виробникам сільськогосподарської продукції, по якій мають місце різкі цінові коливання, здійснення фінансової підтримки підприємств через механізм здефлевання кредитів.

Список літератури.

1. Савицький К.А., Яшовський І.В., Різниченко І.П. Просо. – К.: Урожай, 1973. – 204 с.
2. Беленіхіна А.В., Костромітін В.М. Просо: забути переваги / А.В. Беленіхіна, В.М. Костромітін // Агробізнес сьогодні. – 2012 р. – № 10 (233). – С. 42-44.
3. Беленіхіна А.В., Костромітін В.М. Просу – гідну увагу! / А.В. Беленіхіна, В.М. Костромітін // Агробізнес сьогодні. – 2011 р. – № 21-22 (220-221). – С. 38-41.
4. Беленіхіна А.В., Костромітін В.М. Виробництво проса: підсумки та перспективи. Поширення і властивості. / А.В. Беленіхіна, В.М. Костромітін // Агробізнес сьогодні. – 2012 р. – № 19 (242). – С. 37-38.
5. Баланси сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні за 2010-2014 рр. / [Ю.О. Лупенко, О.М. Шпичак, Ю.П. Воскобійник та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2014 – 76 с.

References.

1. Savitsky K.A. Yashovskyy I.V. and Riznychenko I.P. (1973). *Proso* [Millet], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.
2. Byelyenihina, A.V. and Kostromitin, V.M. (2012), "Millet: Forgotten advantages", *Agribusiness today*, vol. 10 (233), pp. 42-44.
3. Byelyenihina, A.V. and Kostromitin, V.M. (2011), "Millet – worthy of attention!", *Agribusiness today*, vol. 21-22 (220-221), pp. 38-41.
4. Byelyenihina, A.V. and Kostromitin, V.M. (2012), "Production of millet: results and prospects. Distribution and properties", *Agribusiness today*, vol. 19 (242), pp. 37-38.
5. Lupenko J.O. Shpytchak O.M. Voskobiynyk J.P. et al. (2014). *Balansy sil's'kohospodars'koi produktsii ta prodovol'stva v Ukraini za 2010-2014 rr.* [Balances for agricultural products and foodstuffs in Ukraine for 2010-2014.], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2015 р.

ТОВ "ДКС Центр"